S pomocí pro imigranty otálíme,

říká antropoložka a autorka výstavy o dětských uprchlících z Jugoslávie na Opavsku **Andrea Preissová Krejčí**

Uprchlíci. Slovo, které dnes působí mnohdy na běžného člověka jako červený hadr na býka. Mnozí politici se jím zaklínají a strašením národa před přijímáním uprchlíků zkouší urvat hlasy voličů. V celé věci se ale jaksi zapomnělo na skutečné lidi, kteří utíkají před válkou. Zejména pak nevinné děti. I to se snaží změnit výstava v obchodním centru Breda & Weinstein, kterou zde pořádá Fakulta veřejných politik Slezské univerzity v Opavě. Nazývá se „30 let od přijetí dětských uprchlíků z bývalé Jugoslávie na Opavsku" a její autorkou je pedagožka opavské vysoké školy Andrea Preissová Krejčí. V rozhovoru s ní se věnujeme nejen výstavě, ale především událostem, k nimž vedlo přijetí přes tří stovek dětských uprchlíků z bývalé Jugoslávie v azylu Jánských Koupelí, a problematice uprchlictví celkově. Andrea Preissová Krejčí totiž patří mezi největší experty na oblast multikulturalismu.

■ Umíte si představit, že byste byla uprchlík a byla nucena hledat azyl v cizí zemi mezi cizími lidi a v cizí kultuře?

Kdybych řekla, že si umím představit, jaké to je být uprchlíkem, a ještě navíc být odkázána na pomoc cizích lidí v cizí zemi, tak bych lhala. Slyšela jsem mnoho příběhů od emigrantů, dočasných vystěhovalců nebo reemigrantů a každý z nich je hodně specifický. Mluvíme-li ale o emigraci ze zemí bývalé Jugoslávie v devadesátých letech dvacátého století, tak mají jedno společné, změny v jejich životech nastaly takříkajíc ze dne na den, a do chvíle, než nastaly, tak si je neuměli představit. Také si myslím, že plné vcítění do jejich kůže, je pro nás, žijící si v pohodlí našich domovů a v bezpečí, nemožné. Podívejte, dovedete si představit, že vám během dvou minut vezme váš dům a vše, co máte, tornádo? A vidíte, letos se to nepředstavitelné stalo reálným pro mnoho našich spoluobčanů. Tornádem ve společnosti je válka. Jak napsalo jedno dítě, které našlo dočasný domov v Česku, válka bere životy a ničí domovy.

■ Je Česká republika „dobrou adresou" pro uprchlíky?

Česká republika pro nám kulturně a historicky blízké imigranty může být dobrou adresou, ale nemyslím, že by naše společnost byla otevřena integraci cizí kultury, lidí s odlišnými idejemi. Inklinujeme spíše ke xenofobii a jinakost stavíme na okraj společnosti, její nositele často ostrakizujeme.

■ Jak jste přišla na to, že byste uspořádala výstavu zrovna k příležitosti třiceti let od přijetí dětských uprchlíků z Jugoslávie?

Před třiceti lety jsme jako národ udělali něco velmi důležitého. Podali jsme pomocnou ruku potřebným a zachránili jsme tím mnohé, také dětské životy. Lidé, snad díky liberalizaci naší společnosti, byli otevřeni tomu pomáhat. Neříkám, že tomu tak není dnes. Vlna solidarity právě po tornádu na jižní Moravě nám ukazuje, že mnoho z nás má srdce na pravém místě. Ale s pomocí pro imigranty otálíme. V roce 2018 jsme například odmítli přijmout pouhých padesát syrských sirotků. V loňském roce jsme opět odmítli přijmout dětské uprchlíky z uprchlických táborů v Řecku. Šlo jen o čtyřicet dětí, které by se jistě brzy asimilovaly. Toto odmítnutí aktu solidarity vůči dětem jde proti české historické zkušenosti a je to smutné.

„Tornádem ve společnosti je válka."

■ Takže dříve jsme byli k uprchlíkům tolerantnější?

Naopak v minulosti jsme byli schopni poskytnout potřebným druhý domov. Třeba tisícům Řeků, kteří prchali z Řecka po občanské válce. A také tento exodus započaly stovky dětských uprchlíků. Takto u nás po roce 1948 vznikla řecká diaspora a nedá se popřít, že dnes již usedlá řecká menšina v našich zemích výrazně obohatila a obohacuje i nadále naši kulturu. Před druhou světovou válkou jsme také pomáhali prchajícím Židům ze sousedních států i od nás, poskytovali jsme jim dočasné zázemí i možnost tranzitu, dokud to bylo možné. Jistě všichni známe příběh dětí zachráněných sirem Nicholasem Georgem Wintonem v Praze jeho příběh a příběh zachráněných dětí připomínají dva pomníky. Velmi podobným příběhem je příběh dětí zachráněných z Chorvatska za občanské války v bývalé Jugoslávii. A proto jsem tento příběh, v tomto případě se šťastným koncem, chtěla připomenout spoluobčanům a zároveň poděkovat těm, kteří se na jejich záchraně před třiceti lety podíleli, protože mezi zachráněnými byli ti, které s hrdostí dnes považuji za své přátele a jejichž příběh se mě už osobně dotýká. Tato výstava je takovým dočasným pomníkem těm, kteří se o jejich záchranu zasloužili.

■ Proč jste si vybrali jako místo konání Bredu?

Výstavní prostory má Slezská univerzita v OC Breda dlouhodobě zapůjčeny a uzpůsobeny k různým kulturním a osvětovým akcím, tak byly využity i pro tuto výstavu.

■ Omlouvám se tuto otázku, jelikož věk dámy gentleman nemá zmiňovat, ale v době přijetí dětských uprchlíků z Jugoslávie vám bylo, počítám-li dobře, čtrnáct let. Vnímala jste to tehdy vůbec a věděla o celé věci něco, nebo jste se s tím seznámila až později za studií?

Čtrnáct let nebylo jen mně, ale také mnoha mým kamarádům a přátelům z Chorvatska, kteří se v té tobě stali dětskými uprchlíky. Doba semlela právě mou generaci, možná proto jsou pro mne také jejich vzpomínky tak mrazivé. Myslím, že informace o válce v Jugoslávii se v těch letech dotýkaly každého Evropana, dospívajících stejně tak jako dospělých. Navíc se rozpadal náš stát a ona paralela nám naháněla strach. Když se děti, uprchlíci, vraceli z dočasného exilu domů, odjížděla naše třída na stáž do Francie, a tam se rodiče dětí, u nichž jsme bydleli, báli své děti pustit za námi do Československa, protože měli za to, že co nevidět se u nás bude dít to, co v té době v bývalé Jugoslávii. A jestli se ptáte na to, zda jsem věděla už na gymnáziu, že někde v Chorvatsku žijí po generace Češi, a právě jejich děti hledají záchranu ve vlasti svých předků, pak vás zklamu. Myslím, že to neví většina z nás ani dnes, a ač dané skutečnosti byly medializovány, zvláště tady na Opavsku, tak pro většinu šlo prostě jen o nějaké uprchlíky z Jugoslávie.

„Inklinujeme spíše ke xenofobii a jinakost stavíme na okraj společnosti."

■ I v průvodních materiálech souvisejících s výstavou se odráží jisté srovnání se současnou migrační situací, která bývá mnohdy označována slovem krize. Jde nyní opravdu o krizi pro Evropu, že přijímá velké množství uprchlíků ze Sýrie, Afghánistánu a dalších míst? A čím se vlastně liší současná uprchlická situace od té před třiceti lety?

Víte, nejsem politolog, takže na tuto otázku vám opravdu nemohu zasvěceně odpovědět. Z mého úhlu pohledu je dnes naše společnost v jiné situaci, má jiné obavy a strachy. A také svět se posunul do nového století, společnost už není tak otevřená a svobodomyslná.

■ Můžete přiblížit čtenářům důvody, proč musely před oněmi třiceti lety prchat děti z bývalé Jugoslávie?

Musím začít asi od popisu historických okolností, které k nám prchající před hrůzami války v zemích bývalé Jugoslávie dovedly. Česká republika na podzim 1991 přijala více než třináct set dětí z Daruvarska, které se tehdy nacházelo na frontové linii války v Chorvatsku. S těmi nejmenšími byly do evakuace zahrnuty také matky či babičky, starší děti doprovázeli pouze učitelé a vychovatelé. Namísto předpokládaných čtrnácti dnů strávili dětští uprchlíci v českém azylu téměř pět měsíců od září 1991 do ledna 1992. Jednalo se o řízenou evakuaci, kterou ve spolupráci s vládou České republiky zorganizovaly české krajanské organizace v Chorvatsku. Přestože nabídka pomoci přišla s ohledem na přítomnost českých krajanů, do evakuace byly zahrnuty děti bez ohledu na jejich národní identitu (kromě české národnosti se jednalo zejména o národnost chorvatskou, srbskou a maďarskou – pozn. redakce).

■ Ne každý si asi dnes uvědomuje, jak velké spojení mezi tehdejším Československem a Jugoslávií bylo.

Dějiny české menšiny v Chorvatsku jsou nerozlučně spjaty s dějinami území, na němž žije. Přestože se původně jednalo o vnitřní migraci Čechů v rámci habsburské monarchie, je tomu již sto let, co byli předkové současných českých generací v Chorvatsku zahrnuti do nově vzniklého mnohonárodnostního státního útvaru známého později pod označením Jugoslávie.

Tehdejší ředitelka České školy J. A. Komenského v Daruvaru a předsedkyně Svazu Čechů a Slováků v Chorvatsku Lenka Janotová vykonala pro záchranu dětí z válečného Daruvarska maximum možného, ale její jméno naše dějiny neznají.

„V minulosti jsme byli schopni poskytnout druhý domov potřebným."

■ Přiznám se, že ani já její jméno neznám…

Zalarmovala českou vládu a prezidenta Václava Havla, aby našim krajanům, a nejen jim, pomohl zachránit jejich děti. Krajané, mnoho z nich žilo již ve smíšených manželstvích, byli vázáni vlasteneckou povinností, muži byli často odvedeni k vojsku a ženy musely zastávat i jejich pracovní pozice. Zkrátka tak, jak je ve válce zvykem. Dezerce byla nelegální, práci šlo opustit jen jednou, ve válce docházelo často k poškození jejich obydlí a majetku, který chtěli ochránit. Nebylo v jejich zájmu jejich vlast, Chorvatsko, opustit. Naopak ho hájili. Pomoc z Československa zachránila jejich děti, a to byl velký akt solidarity. Mnohé z těch dětí se už se všemi svými blízkými nesetkaly. Některým zahynuli i rodiče. Všechny se ale vrátily do Chorvatska a do svých domovů. Daruvar byl ostřelován již v době, kdy se organizoval první odjezd dětí, s každým dalším však bylo nebezpečí stále zřetelnější. Slzy a nářek, ale také ticho. Těmito slovy pamětníci popisují atmosféru těchto událostí.

■ Ani nyní není situace na území bývalé Jugoslávie zdaleka klidná. Můžete přiblížit, oč se vlastně vedla před třemi dekádami válka, která stála za přijímáním uprchlíků v Česku? Kde ten konflikt vznikl a oč se bojovalo?

Krajané hovoří o válce v Chorvatsku jako o „domovinské válce". Tento termín není v české ani světové historiografii běžně užíván. Častěji se hovoří o občanské válce v Jugoslávii, případně o válce Chorvatska za nezávislost. Počátek války je obtížné přesně stanovit, neboť názory se v závislosti na diskurzech jednotlivých států různí. Obecně se má za to, že rozpad socialistické Jugoslávie byl výsledkem postupného a dlouhodobého procesu, souvisejícího s rozvíjejícím se nacionalismem. Národnostní či

Do Jánských Koupelí přijely přes tři stovky uprchlíků.

etnická identita přitom byla v poválečné Jugoslávii nahlížena jako irelevantní kategorie, aniž by docházelo k potlačování kulturních odlišností. Nacionální smír nastolený Josipem Brozem Titem však nebyl po jeho smrti v roce 1980 dále udržitelný. Navzdory úsilí o vytvoření společné jugoslávské identity totiž jednotlivé národnostní identity v socialistické Jugoslávii nezanikly.

■ Zjednodušeně řečeno otázka jednotlivých národních identit.

Takto vedená politika dokonce zřejmě přispěla k tomu, že se etnicita stala důležitým prostředkem politické opozice. Jelikož jugoslávská politika nebyla založena na etnickém charakteru, neexistovaly ani způsoby, které by zamezily ovládnutí některých oblastí veřejného sektoru jednou z národnostních skupin. V tomto smyslu například Srbové získali kontrolu nad ozbrojenými silami, což se následně projevilo v roli jugoslávské lidové armády, kterou během válečného konfliktu sehrála. Krize vyvrcholila v lednu 1990 mimořádným sjezdem Svazu komunistů Jugoslávie, během něhož došlo k jeho faktickému zániku, neboť delegáti z jednotlivých zemí nebyli s to shodnout se na budoucím uspořádání Jugoslávie. V té době již kulminoval srbský, ale také chorvatský nacionalismus.

ve Slovinsku se podařilo situaci uklidnit, v Chorvatsku propukl srbsko-chorvatský konflikt v červenci 1991 v plné síle a válka o nezávislost Chorvatska s různými příměřími a dalšími a dalšími hrůzyplnými konflikty trvala až do roku 1995. Neznám nikoho v Chorvatsku, kdo by nezdůrazňoval, že v ní šlo o obranu vlasti. A že těmi, kdo si jejich domovinu chtěli přisvojit, tedy agresory, byli Srbové. Protože jsem jejich příběhy již osobně zaujatá, tak prosím, nemohu zde neutrálně popisovat občanskou válku v bývalé Jugoslávii, řeknu jen tolik, že válka o nezávislost Chorvatska skončila až Daytonskou smlouvou v roce 1995, která se však týkala předně konfliktu v Bosně a Hercegovině. Ale nechme již dějepisu, protože ani rok 1995 neudělal tečku za válkou na území bývalé Jugoslávie.

„Dezerce byla nelegální, práci šlo opustit jen jednou.“

■ Sama jste to dříve zmínila, Daruvar leží na chorvatském území. Nicméně velmi aktivní tam byli Srbové. Byly tedy přijímané děti Chorvati nebo Srbové? Či obojí v duchu staré pravdy, že válka si oběti nevybírá?

Daruvar leží na území, které bylo po generace multietnické, dlouhodobě zde žili a stále žijí příslušníci mnoha menšin. Srbové, Češi, Slováci, Maďaři, Italové a jiní. Proto také byly zachraňovány děti z Daruvarska bez ohledu na jejich národnost.

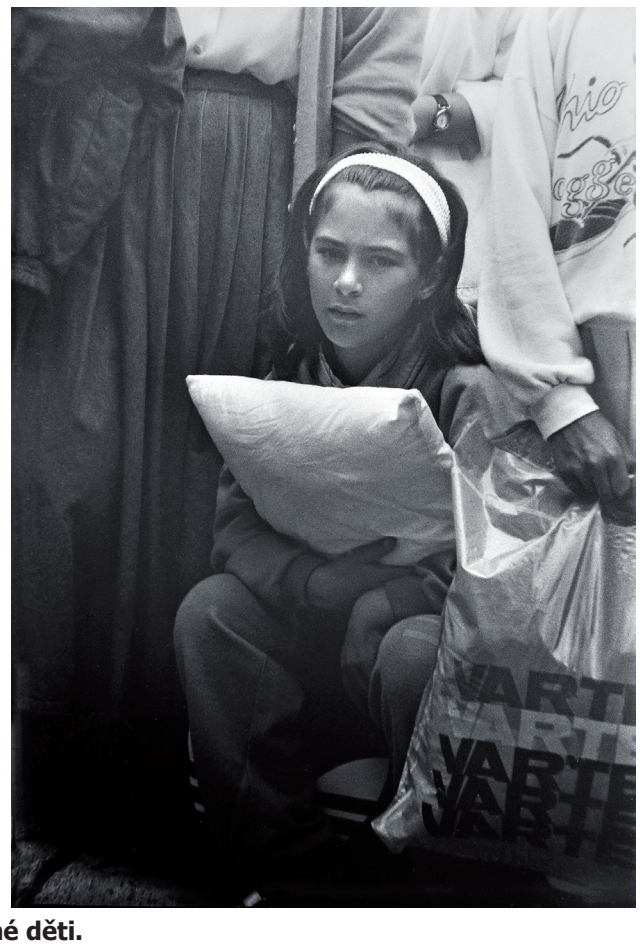

Těmi, kdo trpí ve válkách často nejvíce, jsou nevinné děti.

■ Co následovalo?

V květnu 1991 se v Chorvatsku konalo referendum, v němž se pro jeho samostatnost vyslovilo přes devadesát procent voličů, a to včetně příslušníků české menšiny, kteří v daném kroku spatřovali pokus o vytvoření Jugoslávie na demokratickém základě. Chorvatsko i Slovinsko vyhlásily samostatnost 25. června 1991, státy ale těžko hledaly mezinárodní podporu a uznání. Bezprostředně po vyhlášení nezávislosti došlo v obou zemích k vojenské agresi jugoslávské lidové armády, v níž měli většinu Srbové, kteří rozpad Jugoslávie nechtěli připustit. Zatímco Štěstí bylo, že právě na Daruvarsku, přestože válka nebyla zdaleka u konce, k uklidnění bojů došlo již v průběhu ledna 1992, díky čemuž se mimo jiné mohly do země vrátit evakuované děti. Ke zlepšení situace přispělo v první řadě mezinárodní uznání Chorvatska.

„Mnohé z těch dětí se už se všemi svými blízkými nesetkaly.“

■ Dnes se v souvislosti s uprchlíky hovoří hodně o náboženském vyznání a kulturním přizpůsobení, respektive jeho absenci. Byť se tehdy jednalo o děti, uměly se přizpůsobit podmínkám a pravidlům života u nás? Vyznávaly například islám? Protože v dané době zde bylo nejspíše složité ho praktikovat a udržovat muslimské tradice.

Ne. Ve Slavonii, což je území, o němž se bavíme, severovýchodu současného Chorvatska, je islám opravdu raritním náboženstvím. Obyvatelstvo je křesťanské, vyznáním pak buď katolické nebo pravoslavné.

■ Kolik z oněch třinácti set dětí putovalo na Opavsko?

Do Jánských Koupelí na Opavsku putovala druhá největší skupina, bylo zde více maminek a babiček s nejmenšími dětmi, celkově se jednalo asi o tři sta čtyřicet uprchlíků.

■ Proč byly jako místo jejich umístění vybrány zrovna Jánské Koupele? Kde zde vlastně byly ubytovány a jak o ně bylo postaráno? A byla i další místa na Opavsku, kam byly děti umístěny?

Česká republika uprchlíkům zajistila ubytování, jídlo, šatstvo, učební pomůcky a zdravotnický personál, pokud byl třeba. Celkem se jednalo o sedm středisek, která byla pro tyto účely vyhrazena. Seč, Jánské Koupele, Stráž pod Ralskem, Mariánské Lázně, Zderaz u Proseče, Chlum u Třeboně, Vranov nad Dyjí. To jsou názvy obcí, mezi nimiž nezasvěcení neshledávají žádnou souvislost. A přesto se jedná o jména vesnic a měst, na něž současné generace krajanů v Chorvatsku nikdy nezapomenou. Tam našly útočiště před hrůzami války jejich děti. Nejednalo se o střediska pro uprchlíky, ale rekreační zařízení, jako byly právě lázně Jánské Koupele na Opavsku, kde bydleli v zotavovně Mír. V Jánských Koupelích měli také plnou podporu z opavského okresu a rovněž mezi obyvatelstvem. Pomáhali jim jednotlivci i organizace, státní i soukromé. Více se dozvíte právě z panelů naší výstavy.

Vernisáže se zúčastnili i někteří pamětníci, například paní Vodvárková.

■ Všechny podobné výstavy a připomínky významných dějinných okamžiků jsou spojeny především s příběhy. Vernisáže se navíc účastnili i pamětníci. Je mi jasné, že těch příběhů je hodně a vybrat jeden je skoro nemožné, ale mohla byste se přesto pokusit popsat příběh alespoň jednoho z oněch dětských uprchlíků, kteří skončili na Opavsku?

Podobně jsme pojali také část prezentace v kompozici naší výstavy, právě tam se můžete setkat s příběhy několika jednotlivců. Příběhy, které jsou něčím vždy jedinečné. Také jsem zpracovala dobové vzpomínky dětí v roli uprchlíků tak, jak nám je přibližují prameny. Mnohé z nich v rámci poslední přednášky vystoupí ze své anonymity v současnosti a film, který jsem s nimi natočila, divákům poodkryje jejich vzpomínky a zážitky z tohoto nelehkého životního období. Zastavila bych se u příběhu paní Lenky Volfové, dnes Lalićové. Slečna Volfová pracovala v zotavovně Mír jako referentka pro kulturu a sport, pro rekreanty vymýšlela program a pořádala s nimi výpravy do přírody. Jednoho dne jí zavolali, že do Jánských přijedou děti – uprchlíci z Jugoslávie. Velmi emotivně mi vyprávěla o jejich přivítání v Jánských. Výstava vás seznámí s celým jejím příběhem. Řeknu jen tolik, že mezi učiteli těch dětí byl pan Lalić a paní Lenka uprostřed války za svým budoucím manželem odjela, a to krátce po odjezdu dětí domů, do Daruvaru. Na jaře 1992 se vzali, jejich šťastné manželství trvá dodnes a paní Lenka se stala oporou krajanské komunity v Daruvaru a hlasem krajanské redakce Radia Daruvar. V roce 2012 získala cenu Zahraničního Čecha.

■ Budou ještě další doprovodné akce související s výstavou?

Přesně tak, ve středu 6. října v sedmnáct hodin bude projekce dokumentu Tisíc kilometrů od války s mou přednáškou. Jde o dobový dokument natočený v Jánských Koupelích i na Daruvarsku. Děti z fotografií v něm ožijí. Bude to jistě silný zážitek. Jde o unikátní projekci po třiceti letech. A pak 20. října v sedmnáct hodin proběhne projekce vzpomínek pamětníků, které jsem natáčela v předcházejících třech letech, samozřejmě také tuto projekci uvedu krátkou přednáškou.

„Současná národnostní většina v našem státě je spíše historickým excesem než čímkoliv jiným.“

■ V publikovaných pracích, kde jste autorkou nebo spoluautorkou, se věnujete také tématu multikultury. Dá se vůbec shrnout váš názor a pohled na multikulturní společnost? Zejména v západních evropských zemích jde de facto o běžnou záležitost, Češi jsou ale přece jen trochu odlišní. Je reálné mít někdy v České republice mnohem více multikulturní společnost, než je tomu dnes?

Spíše je nereálné myslet si, že naše společnost může zůstat nadále uzavřená všem vlivům z okolního světa. Ostatně ani dnes uzavřena není. Nemáme jinou budoucnost než v rámci multikulturní společnosti. A opět: již za Rakouska–Uherska jsme byli multietnickou, multilingvní a multikulturní společností. Současná významná národnostní většina v našem státě, která se odráží v monolingvní společnosti, je spíše historickým excesem než čímkoliv jiným.

Tomáš Pustka
Fota: archiv fakulty veřejných politik a Kateřina Byrtusová

Andrea Preissová Krejčí

Narodila se roku 1977 a žije ve Zlíně. Po absolutoriu magisterského studia historie a filozofie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci v roce 2006 získala vědeckou hodnost Ph.D. v oboru antropologie na pedagogické fakultě téže univerzity. Už při studiu učila na několika středních školách. Roku 2007 byla děkanem Filozofické fakulty UP pověřna založením oboru kulturní antropologie. Daný obor měla po několik let ve své režii po stránce akreditační, personální, studijní a obecně organizační. Od roku 2008 garantovala bakalářské studium kulturní antropologie a v roce 2011 se zasloužila o akreditaci navazujícího magisterského studia kulturní antropologie. V roce 2015 přešla do pozice tajemnice pedagogické fakulty. Od roku 2018 působí na Fakultě veřejných politik na Slezské univerzitě v Opavě, kde vede přednášky o menšinách a migrujících u nás i ve světě a orientuje se více na vědecko-výzkumnou a publikační činnost. Je vdaná a s manželem má devítiletou dceru, kterou vychovávají v rodinném domě na Svatém Kopečku u Olomouce.